ЈАЗЫЧЫ ИЛӘ ТӘНГИДЧИНИН ДИАЛОГУ

НӘСР вә ЗАМАН

јарадычылыгда һәлледичи рол ојнајыр. Фәрманын һәјаты романын гәһрәманлары илә, тәсвир едилән јерләрлә гырылмаз сурәтдә бағлы олмушдур.

Асиф Әфәндијев—Инди ки, јазычынын тәрҹүмеји-һалындан сөһбәт дүшдү, кәлин сизин тәҹрүбәниздән дә данышаг. «Дәли Күр»дә һансы һәјат материалындан, һансы ән'әнәдән истифадә етмисиниз?

Исмајыл Шыхлы—Күр саһилиндәки Шыхлы кәндиндә баш верән һадисәләр һаггында ешитдикләрим вә көрдүкләрим ушаглыгдан мәни һәјәҹанландырырды. Һәлә тәләбәлик илләриндә бир һекајә дә јазмышдым. Институт гәзетиндә дәрҹ олунмушду. Ады да «Дәли Күр» иди. Романын јазылмасына мәни ҹәлб едән ҹәһәтләрдән бири дә—Гори семинаријасынын мәдәнијјәт тарихимиздәки јери олмушдур. Јахшы билирик ки, бу семинаријаны кимләр битириб!

Ән'әнә мәсәләсинә кәлинҹә...

Асиф Әфәндијев—Јәгин һисс еләдиниз ки, ән'әнәдән истифадә дејәндә сизи, ујғун кәлди-кәлмәди, кимләрләсә бағламаг истәмирәм. Мәни марагландырыр ки, тарихи роман тәҹрүбәсинин һансы ән'әнәләри, нүмунәләри сизи даһа артыг ҹәлб етмишдир?

Исмајыл Шыхлы—Бағлы олдуғум ән'әнәләрдән данышсаг, биринҹи нөвбәдә, халг дастанларыны јада салмалыјам. Даһа сонра Толстоју, Шолохову, Флобери, хүсусән онун «Саламбо» романыны, Валтер Скотту хатырлајырам. Өзүмүзә кәлинҹә, демәлијәм ки, гыса вахтла биздә зәнкин тәҹрүбә газанылыб. Чәмәнзәминли вә Ордубади јарадычылығындан чох шеј өјрәнмишик.

Асиф Әфәндијев—Исмајыл мүәллим, Ордубади барәдә фикримизи бөлүшәк. О, биздә тарихи роман жанрынын ән көркәмли нүмајәндәси олса да һәлә өз гијмәтини лајигинҹә алмајыб.

Исмајыл Шыхлы—Мән бу фикринизлә разыјам. Ордубадинин зәнкин һәјат вә јарадычылыг јолу бөјүк, нүмунәви мәктәбдир. Јенә өз әввәлки фикримә гајытмаг истәјирәм. Јазычынын тәрҹүмеји-һалынын јарадычылығындакы ролу мәсәләсинә. Тәбиидир ки, Ордубади Иран Азәрбајҹаны ингилабларынын иштиракчысы вә шаһиди олмасајды, «Думанлы Тәбриз» кими монументал роман јаранмазды. «Кизли Бакы», «Гылынҹ вә гәләм» әсәрләри Ордубадинин чох кениш јарадычылыг диапазонуну ајдын көстәрир. «Думанлы Тәбриз»дән сонра «Шамо», «Сәһәр», «Кәләҹәк күн» јаранмышдыр. Мән бу әсәрләри Ордубади ән'әнәләриндән ајырмыр вә һәмин ән'әнәләрин инкишафы вә камилләшмәси һесаб едирәм.

Дүздүр, Ордубадидә маҹәрачылыг мејлләри дә вар. Тәсвир вә һадисәләрә мүнасибәтиндә буна раст кәлмәк мүмкүндүр. Онда Валтер Скотт, һәтта Дүма ән'әнәләринин тә'сирләрини ахтармаг да олар. Буна бахмајараг, Ордубади бөјүк вәтәндаш-јазычыдыр. Онун тарихә мүнасибәти дүзкүндүр. Чүнки бу мүнасибәт халгын кечмишинә мәһәббәт, бу күнүнә, кәләҹәјинә инам јолудур. Бу јол—сәккиз әср әввәлки һадисәләрә мүасир иҹтимаи идеаллар мөвгејиндән бахмаг јолудур.

Асиф Әфәндијев—Билирсиниз ки, әдәби тәнгидимиздә Ордубадијә биртәрәфли мүнасибәтләр дә олуб. Вахты илә о, Дүма естетикасынын давамчысы кими тәнгид олунурду. Јахшыдыр ки, сонралар белә јанлыш фикирдән әл чәкдиләр. Гәрибәдир ки, әввәлләр Ордубадини тәнгид едәнләр сонра онун мәддаһларына чеврилдиләр. Мәним фикримҹә, ифратчылыг лазым дејил. Мүасир нәсримизин инкишафы бахымындан «Гылынҹ вә гәләм» даһа артыг гијмәтә лајигдир: бу әсәр сон дәрәҹә күчлү характерләрлә, драматик мүнагишәләрлә, дүнја һаггында, мәһәббәт һаггында бәдии-фәлсәфи фикирләрлә зәнкиндир. Биз бурада хүсусилә Шәрг поетик ән'әнәләриндән бәһрәләнмәјин көзәл нәтиҹәсини көрүрүк. Ордубади јарадычылығы нәсримиздә һәм дә Шәрг поезијасынын оријинал давамы кими мејдана чыхмышдыр. Јери кәлмишкән әдәбијјатымызда Шәрг естетик фикринин ролу мәсәләси үзәриндә гысаҹа дајанмаг истәјирәм. Адәтән, реалист әдәбијјатымыздан сөһбәт кедәркән онун тәшәккүлүнү Гәрб әдәбијјатынын тә'сири илә мәһдудлашдырмыш. Шәрг поезијасынын ролуну унутмушуг. Ахы, Низаминин мәшһур поемалары—мәнзум романлардыр. Бөјүк характерләр, дахили аләмин диалектикасы, епик композисија, драматик мүнагишәләр, мүрәккәб сүжет хәтти, рәнкарәнк һадисәләр, кениш епик вүс'әт, дөврүн әлван, бәдии романтик лөвһәләри вә саир ҹәһәтләри илә бу әсәрләр роман жанрынын тәләбләринә јүксәк сәнәткарлыгла ҹаваб верирләр.

Исмајыл Шыхлы — «Искәндәрнамә» поемасынын һәјата, дүнјаја, инсан мә'нәвијјатына сон дәрәҹә әһатәли вә кениш мүнасибәтинә дүнја нәсринин ән бөјүк нүмајәндәләри дә гибтә едә биләрләр. Мәшһур мәһәббәт вә гәһрәманлыг дастанларымыз да зәнкин епик, лирик ән'әнәләри илә әдәбијјатымызын инкишафында рол ојнамышлар. О ки, галды бу тә'сирин, дахили әлагәләрин елми-нәзәри проблем кими өјрәнилмәсинә— бу, сиз тәнгидчиләрин ишидир.

Асиф Әфәндијев—Горхурам тарихә мүнасибәтдән вә тарихи әсәрдән чох данышаг, мүасир гәһрәман проблеми јаддан чыха. Ахы, мән сизинлә көрүшә кәләндә фикирләшмишдим ки, бу барәдә ајрыҹа сөһбәт ачаг.

Исмајыл Шыхлы—Нә дејирәм ки... мән буну көзләјирдим. Мүасирлик һаггында фикрими гысаҹа олараг белә ифадә едәрдим. Мүасир гәһрәман—мүасир идеалларла јашајан, бу күнүн тәләбләринә ҹаваб верә билән шәхсијјәтдир.

Асиф Әфәндијев—Мән бу мәсәлә үзәриндә бир аз кениш дајанмаг истәјирәм. Гәһрәман фәдакарлыг вә сөзүн әсил мә'насында мәчнунлуг наминә, ҹәмијјәтимизин јүксәк идеаллары наминә мүвәггәти чәтинлијә дөзә билмәлидир. Белә мүсбәт гәһрәманлар һеч вахт јолларындан дөнмүрләр. Чүнки јенилик, һәгигәт тәрәфиндәдирләр, мүсбәт идеалын тәмсилчисидирләр. Бу идеалын галибијјәтинә исә һеч нә мане ола билмир. Мүасир әдәби гәһрәманын әсас хүсусијјәти јүксәк естетик, етик идеаллары горуја билмәкдир. Мүасир гәһрәманы Сәмәд Вурғунун «Инсан» драмында үмумиләшдирилән «Галиб кәләҹәкми ҹаһанда камал» суалына ҹаваб ахтаран романтик инсан кими көрмәк истәјирәм. Әсил әдәбијјатын гәһрәманлары даим дүнја һаггында, бәшәр һаггында дүшүнән, шәхси мәнафе һиссләринә јад олан бүтөв, тәмәннасыз инсанлар олмалыдырлар.

Исмајыл Шыхлы—Сөзүнүзә шәрик олуб демәлијәм ки, әдәбијјат белә фәдакар, ҹәфакеш, сағлам идеалларын дашыјыҹысы олан гәһрәманларсыз јашаја билмәз. Әсил һәјатын рәмзи олан һәмин идеал фәрд дүшдүјү һәр һансы мүһитдә өз тәмизлијиндә галса, дәрин зиддијјәтләрдән, конфликтләрдән горхмаса, коллективә дә тә'сир көстәрә биләр. Әслиндә, инсанын бөјүклүјү конфликтләрдә ачылыр; ән чәтин, кәркин һалларда инсанын дахилиндә һәтта өзүнә ајдын олмајан јени јүксәк кејфијјәтләр баш галдырыр. Мәсәлән, мүһарибә адамларын мә'нәвијјатында зәлзәлә доғуранда биз, нә гәдәр адамы тәзәдән таныдыг! Әввәлләр јанындан лагејд өтүб кечдијимиз нечә ади адам гәһрәмана, достумуза чеврилди; нечә «достун» ич үзү ачылды. Әдәбијјат—инсаншүнаслыгдырса, бу ҹәһәтләри өн плана чәкә билмәлидир.

Асиф Әфәндијев—Белә фикирләшәнләр дә вар ки, куја бүтүн гәһрәманлыглар кечмиш дөврләрдә галыб. Мүасир әдәбијјата романтик арзулу идеал гәһрәман лазым дејил.

Исмајыл Шыхлы—Сәмәд Вурғун јазычыларын икинҹи Үмумиттифаг гурултајындакы мә'рузәсиндә белә фикирләрә ҹаваб вермишдир.

Асиф Әфәндијев—Елә һаллар олуб ки, идеал һесаб етдијимиз адамларын ногсанларыны көрәндә онлара мүнасибәтимиз дәјишилиб. Лакин инсан идеалсыз јашаја биләрми? Јох, чүнки идеалда инсан өзүнәмәхсус, өзүндән дә јүксәк олан дәрин, улви тәсәввүрләринин тәҹәссүм етдирир. Инди әдәбијјатын да, фәлсәфәнин дә мәгсәди бирдир: инсанын үрәјиндәки Прометеј ишығыны горумаг.

Исмајыл Шыхлы—Еләдир. кәрәк мүвәггәти чәтинлик инсаны, еләҹә дә әдәби гәһрәманларымызы чылыз, балаҹа, мүт'и гула чевирмәсин. Ирадә, ағыл, фәдакарлыг ондадыр ки, инсан ән драматик вәзијјәтдә белә өз ләјагәтини, инсанлығыны сахлаја билсин.

Асиф Әфәндијев—Сиз нәсрдә лирик тәмајүлә нечә бахырсыныз?

Исмајыл Шыхлы—Лирика олмајан јердә әсәр дә јохдур. Чүнки мүәллиф әсәри јарадаркән һадисәләри гәлбиндә дашыјыр, онларла нәфәс алыр. Лирика һәјатын диалектикасынын ачылмасына көмәк етмәлидир; экс тәгдирдә сүн'и нәтиҹәләр верир.

Асиф Әфәндијев—Бир чох нәср әсәрләримиздә лириклијин јахшы нүмунәләринә раст кәлирик.

Исмајыл Шыхлы—Буна көрә дә хүсуси «лирик нәср» мәфһуму мәнә гәрибә көрүнүр. Бу бахымдан мән, «интеллектуал нәср» ифадәсинин дә әлејһинәјәм. Интеллекти емосијаја гаршы гојмаг сәһвдир. «Интеллект сәнәт» нә демәкдир? Мәкәр Фүзулидә, Низамидә, Дантедә интеллект јохдур вә бу интеллект бөјүк һиссләрлә, еһтирасларла гајнајыб гарышмамышдыр? Бизим Азәрбајҹан әдәбијјаты интеллектуал олдуғу гәдәр дә емосионалдыр.

Асиф Әфәндијев—Көрүнүр, бунда бизим поезијанын да тә'сири олмушдур. Е'тираф етмәк лазымдыр ки, нәсрдә лирик тәмајүл бә'зән мүшаһидә касадлығына, фикир азлығына, ибтидаилији пәрдәләјән бир васитәјә чеврилир. Белә олдугда нәср өз анализ функсијасыны итирир. Мәнҹә, интеллект вә емосионал һиссләрин вәһдәти бахымындан ән көзәл мисал Лев Толстој јарадычылығыдыр. О, ҹәмијјәтин ән дәрин ганунаујғунлугларыны сосиолог гүдрәти илә тәһлил едә билир; ејни заманда нә гәдәр дә инҹә вә зәриф бир лирикдир! Һаггында данышдығымыз бу мәсәлә бир нөв фәлсәфи идрак вә бәдии идрак мәсәләси илә дә бағлыдыр.

Исмајыл Шыхлы—Фәлсәфи идрак дејәндә мән, јазычынын үмумиләшдирмә габилијјәтини, һадисәнин архасында дајанан маһијјәти дәрк етмәк габилијјәтини нәзәрдә тутурам. Бә'зән исә фәлсәфә гуру мүһакимәләр, дидактика, нәсиһәтчилик, һадисәләрә сүн'и мүдахилә, бош һикмәтләр шәклини алыр.

Асиф Әфәндијев—Беләләри унудурлар ки, јазычы философчулуг етмәјәндә философ олур. Јазычынын философлуғу образын сигләти илә өлчүлүр. Бәдии әсәрдә фикир васитә олмалыдыр, мәгсәд јох. Јазычы фикир иҹад етмәкдән даһа чох, фикри тәлгин едир, гәлби, дүшүнҹәни идарә едир, мә'нәви аләми зәбт едир. Мәсәлән, М. Шолоховун «Сакит Дон»у јахшы мә'нада бөјүк фәлсәфи үмумиләшдирмәси олан әсәрдир. Лакин мүәллиф бирҹә сәтирдә дә философлуг еләмир. Һәјата фәлсәфи мүнасибәт јазычыны тәсвирчиликдән хилас едир; јә'ни әкәр завод, кәнд, совхоз һаггында јазылан әсәр, үмумијјәтлә, дөвр һаггында фәлсәфи сөз демирсә о, әсил сәнәт әсәри дејил...

Исмајыл мүәллим, сизә елә кәлмирми ки, бизим кәнҹ нәсил бир аз ләнк јетишир, өзләрини кеч тапырлар. Гырх јашда һәлә үстләриндән кәнҹ ады көтүрүлмүр. Гырх јаш философ үчүн аз јаш ола биләр, јазычы үчүнсә чохдур.

Исмајыл Шыхлы—Гырх јаш чохдур. Анҹаг нијә сизә елә кәлир ки, бизим кәнҹләр кеч јетиширләр?

Асиф Әфәндијев—Мәсәлә бурасындадыр ки, кәнҹ јазычыларымызын чоху һәлә әдәби естетик истигамәтләрини, јарадычылыг јолларыны тапмајыблар. Дүздүр, ахтарыш әбәдидир; Кете дејирди: «Мән даим илан кими габығымы чыхарырам вә кәнҹләширәм». Лакин ахтарыш да мүәјјән јердә өз бәһрәсини вермәлидир: даим ахтармаг вә тапмаг. Бә'зи кәнҹләр ахтарыр, анҹаг аз тапырлар.

Исмајыл Шыхлы—Әдәбијјатымыз нәсилләр естафетидир. Биздән әввәл әдәбијјатымыза биринҹи јазычылар дәстәси—Һ. Меһди, Мир Ҹәлал, С. Рәһимов, М. Ибраһимов, Әбүлһәсән, Ә. Вәлијев кәлибләр. Онларын хидмәтини һеч бир исте'дадлы јазычы инкар едә билмәз вә етмәмәлидир. Сонракы нәсил јашлы јазычылардан чох шеј өјрәнмиш вә даһа ирәли кетмәјә чалышмышдыр. Нәсримизин һәмин ағсаггаллары ағыр шәраитдә бөјүјүб әдәбијјата кәлмишдиләр. Чоху мүнтәзәм тәһсил алмаға белә имкан тапмамышды. Һәр шеји күчлү исте'дадларынын көмәји илә газанмышдылар. Сонракы нәсилләр исә мүкәммәл тәһсил көрдүләр, габагҹыл дүнја әдәбијјаты илә даһа кениш таныш олмаг имканы газандылар. Бу да мүәјјән тә'сирини көстәрди. Биздән сонра кәлән кәнҹләрин вәзијјәти даһа јахшыдыр вә инанырам ки, тә'сири дә олаҹагдыр. Сөһбәтимизин әввәлиндә сүн'и вә әсил монументаллыгдан данышаркән дедијимиз бә'зи тәнгиди гејдләрин бир сәбәби бундадыр вә бир нөв, тәсвир едилән һәјатын өзү илә бағлыдыр. 20—30-ҹу илләрдә драматик мүнагишәләр заһири парлаглығы илә мүәллифләри ҹәлб едирди. Јени һәјат—јени бәдии әсәрләр көзләјирди. О вахт јаранмыш бә'зи әсәрләрдә үмумиләшдирмәнин зәиф олмасынын, тәләсиклијин сәбәбләриндән бир гисмини бурада ахтармаг лазымдыр. Илләр өтдү. Әдәбијјатын бәдии-естетик тәләбләри дә бөјүдү. Нәсримиз јени кејфијјәтләрлә зәнкинләшди. Мәсәлән, Иса Һүсејновун јарадычылығына мүраҹиәт еләјә биләрик. Сиз нечә мүнасибәт бәсләјирсиниз—билмирәм, мәнҹә, Исанын ән јахшы әсәрләри—«Јанар үрәк», «Саз», «Түтәк сәси», «Коллу Коха» Азәрбајҹан кәнди илә әлагәдар бир епопејанын ајры-ајры фәсилләридир. Диггәт јетирсәк көрәрик ки, Иса Һүсејнов Азәрбајҹан кәндинин јениләшмәсини, дәјишилмәсини, адамларымызын характериндәки тәзә ҹәһәтләри вә бунун јаранма просесини, төрәмә сәбәбләрини даһа тез вә һәссаслыгла һисс едир.

Асиф Әфәндијев—Доғрудур. Иса јени кәнди јалныз техника илә силаһланмыш сырф техники проблем кими јох, инсани проблем кими һәлл етмәјә чалышыр, һуманизм, инсан мәсәләсинә тәзә шәкилдә мүраҹиәт еләјир. кәнддә кедән просесләрин иҹтимаи маһијјәтини тапмаға чалышыр.

Исмајыл Шыхлы—Нәсримиздә нәсилләр естафети давам едир. Һазырда савадлы, кениш дүнјакөрүшлү, ағыллы јазычыларымыз јетишир. Онларын арасында Әкрәм Әјлислинин адыны хүсуси гејд етмәк истәјирәм. Кәнди көзәл билән, шаиранә диллә ифадә еләјән бу јазычынын өзүнәмәхсус бәдии үмумиләшдирмәләри, тапынтылары вар. Бунунла белә, Әкрәм өз кәләҹәк инкишаф јолуну ҹидди дүшүнмәли, повестләриндәки «ушаглыг хатирә атмосфериндән» чыхмалыдыр. Кәнҹләрин бир чохунда, мәсәлән Анарда савад, ҹәсарәт, јени сөз демәјә күчлү мејл вә исте'дад вардыр. Лакин һәјат материалы нисбәтән аздыр.

(Арды 14-ҹү сәһифәдә).

НӘСР ВӘ ЗАМАН

(Әввәли 7-чи сәһифәдә).

Асиф Әфәндијев—Мән дә белә фикирләширәм ки, Әкрәм Әјлисли, Анар, Иси Мәликзадә, Сабир Сулејманов, Чингиз Әләкбәрзадә, Сабир Азәри, Елчин, Гәриб Меһдијев кими кәнчләрин мүсбәт чәһәти ондадыр ки, һәјатын драматиклијини, дахили һәрарәтини костарә билирләр. Сүн'и мәһтәшәмлик вә монументаллыгдан, курултулу пафосдан узагдырлар. Һәјата мүнасибәтләри мүәјјән мә'нада микромүнасибәтдир, лакин онлар белә мүһитдә дә чидди шеј көрә билирләр. Ејни заманда, һәмин кәнчләрин әсәрләриндә бир нараһатлыг, инсани кәдәр, мешшанлыга, ејниләшмәјә, хырдачылыга гаршы е'тираз вар. Онларын нөгсаны исә конструксијаја ујмагдыр. Јә'ни тәсвир едилән һадисәләр бир идејаја гурбан верилир; әввәл идеја уйдурулур, сонра һадисә тапылыр. Көрүнүр, бу да, сиз дејән кими, савадын һәјат материалындан үстүн олмасынын нәтичәсидир. Кәнчләрин јарадычылыгында ади, балача адамлара һәссас мүнасибәт дујулур. Анчаг бә'зи һалларда гәһрәманы чәмијјәтә гаршы гојмаг, инсаны јазыг, һәр шејә биканә кими кәстәрмәк мејли дә нәзәрә чарпыр. Мәсәлән, Елчинин «Улдуз» журналында чап едилмиш сон һекајәсини кәтүрәк.

Исмајыл Шыхлы—Мән Елчини марагла үмидверән кәнчләримиздән бири һесаб едирәм.

Асиф Әфәндијев—Мән дә бу фикирдәјәм. Лакин онун сон һекајәсини охујанда бир аз тәәссүфләндим. Һекајәнин гәһрәманы өмрү боју ејни бәсит, горхаг һәјат јолу илә аддымлајан заваллы, үлвијјәтдән узаг бир мешшандыр. Һәјатда белә мешшанларын олдуғуну биз дә көрмүшүк. Анчаг о типли адамлара мүнасибәт ачыг вә принсипиал олмалыдыр.

Сон илләрдә нәсримизин ән јахшы нүмунәләриндән бири, мәнчә, јашча вә әдәби тәчрүбәчә һаггында данышдығымыз кәнчләрдән сечилән Сабир Әһмәдовун «Јамачда пишанә» повестидир. Повестдә ики аләм үзләшдирилир: Лачын аләми—һејрәтлә, гәһрәманлыгла долу саф вә тәмиз аләм; икинчиси исә сөнүк, чылпа, бајағы, адамларын одуну-аловуну сөндүрән микромүһит. Бу мүһитдә мәһв олан Лачынын фикирләри бир сәмтә- гәһрәманлыг алəминә јөнәлиб ки, онун да рәмзи мүһарибәдә һәлак олмуш гәһрәманын мәзарыдыр. Бу мәзар јүксәк идеалларымыза ујғун мә'нәви дүнјадыр. Лачын кимиләр бу дүнјадан кәнарда јашаја билмәзләр. Лачын өз өлүмү илә һәмин алəмин тәбиилијини, ганунаујғунлуғуну сүбут едир. Мәнфур вә бајағы микромүһити инкар етмәклә Лачын әсил јүксәк макромүһити тәсдиг едир.

Исмајыл Шыхлы—Сиз һаглысыныз. Сабир истe'дадлы јазычыдыр. Шәхсән мәнә көрә онун «Дүнјанын аршыны» романы да марагла әсәрдир. Мән, Һүсејн Аббасзадәнин «Һардансыныз, мүсјө Абел» вә «Дөрд базар күнү» повестләринин адыны да чәкмәк истәјирәм. Чох тәәссүф ки, тәнгидчиләримиз белә әсәрләр әтрафында мүзакирә ачмаг, јазычыларын наилијјәтләрини гијмәтләндирмәк вә әсәрләрин јахшы-пис чәһәтләрини ачыб шәрһ етмәк вәзијјәтинә гатлашмаг истәмирләр.

Асиф Әфәндијев—Биз тәнгидчиләр сизин һаггынызда чох јазырыг. Јахшы олар ки, сиз дә әдәби тәнгид вә онун нәсримизлә әлагәси барәдә фикирләринизи дејәсиниз.

Исмајыл Шыхлы—Мәнчә, биздә дөрд типли тәнгид вар: биринчи әдәби процесдән тәчрид едилмиш академик тәнгид—бу тәнгид әдәби процесә тә'сир күчүндән мәһрумдур; икинчи, әдәби процеси изләмәјә чалышан, лакин сәвијјәси олмајан, шәрһчи тәнгид; үчүнчү, мәддаһ тәнгид; дөрдүнчү, әдәби процеслә бағлы, чәсарәтли, јүксәк сәвијјәли, вәтәндашлыг һисси илә јашајан әсил тәнгид. Дөрдүнчү тип тәнгид тәәссүф ки, аздыр. Һалбуки әдәбијјата јалныз белә тәнгид истигамәт верә биләр.

Асиф Әфәндијев—Бизим әдәби тәнгидә истe'дадлар аз кәлир. Тәнгидчилик хүсуси истe'дад тәләб едир. Һамы тәнгидчи ола билмәз. Мәнә белә кәлир ки, тәнгидчидә үч чәһәт бирләшмәлидир—философлуг, јазычылыг вә чәнкавәрлик. Биздә исә чох вахт бунларын һеч бири олмур. Инди әдәбијјатымызын әтрафында нағылчы тәнгидчиләр, симасыз тәнгидчиләр дә доланыр. Бә'зиләри фәған едирләр ки, јазычы бизи өз әсири едиб. Бунлара дејән кәрәк, әсил тәнгидчи үчүн јазычы һеч вахт сөчдәкаһ ола билмәз. Белинскинин мә'нәви алəминә Шекспир, Бајрон, Пушкин, Гогол, Лермонтов кими нәһәнкләр сығырды. Бир јазычынын тәнгидчиси олмағы хәстәлик һесаб едирәм. Бизә јазычышүнас јох, дүнјашүнас, философ лазымдыр. Бунунла әлагәдар, јолдашларымызы «докторманија» хәстәлијиндән хилас олмаға чағырырам. Докторлуг јахшы шејдир, лакин тәнгидчилијә дәхли јохдур. Бунунла белә демәлијәм ки, јахшы тәнгидчиләримиз дә вар. Һәмкарым Јашар Гарајевин «Театр вә мүасирләримиз» китабы сон илләр тәнгидимизин әламәтдар һадисәләриндәндир. Чәлал Мәммәдовун принсипиал вә савадлы мәгаләләрини дә гејд етмәк истәјирәм.

Исмајыл Шыхлы—Үмумијјәтлә, инди ибарәли чүмләләр, ади шејләри мүрәккәбләшдирмәк, елмәбәнзәрлик хәстәлији јајылыб. Сәбәби одур ки, беләләри алим олмағы вәтәндаш олмагдан үстүн тутурлар. Тәнгидчиләримиз әдәбијјатымызда һадисә олан әсәрләри Үмумиттифаг мигјасында, һәм дә јүксәк сәвијјәли мәгаләләрлә тәблиғ етмәлидирләр. Јухарыда адларыны чәкдијимиз јазычылардан һәр бири һаггында күчлү, проблематик мәгаләләр јазмаг олар вә лазымдыр.

Асиф Әфәндијев—Исмајыл мүәллим, тәбиидир ки, биз бу сөһбәтимиздә, нечә дејәрләр, там вә сон һәдд олан һәгигәтләр ичад етмәк фикриндә олмамышыг. Ола билсин ки, фикирләримиздә мүбаһисәли чәһәтләр дә вардыр. Лакин елә билирәм, биз сәмими олдуг, дүшүндүјүмүзү дедик. Мәгсәдимиз—әдәби ичтимаијјәтимизи, охучуларын фикрини нәсримизин бә'зи әһәмијјәтли мәсәләләринә чәлб етмәкдир. Чүнки белә мүбадилә олмадан, әдәбијјатымызы вә естетик-фәлсәфи фикримизи инкишаф етдирмәк мүмкүн дејил.

Сөһбәти јазды:

Сабир РУСТӘМХАНЛЫ